

GÖÇMENLİK İNSAN KALMA MÜCADELESİNİN ADIDIR...

Nilgün TOKER*

Öz: Göç ve göçmenlik, hem nedenleri hem de sonuçları bakımından acil ve merkezi bir insan hakları meselesidir. İnsan hakları bakış açısından göç ve göçmenliği düşünmek, aslında hak sahibi olarak insan olmanın anlamını düşündürmektedir. Bu nedenle göçmenliğin yol açtığı kriz bir insanlık krizi, bu krizi çözmek de insanlığın ödevi olarak tanımlanabilir. Göçmenlerin ortak yaşama dahil edilmemesi, yurttaşlık için de bir kriz işaretidir.

Anahtar sözcükler: insan hakları, insanlık, göçmeye zorlanma, yurttaşlık etiği

State of Immigration is the Name of Staying as Human...

Abstract: Migration and status of being a migrant is an urgent and central human rights issue in terms of both its causes and consequences. Reflecting on migration and being a migrant from human rights perspective is in fact thinking about the meaning of being human as holder of rights. Hence, the crisis caused by migration can be defined as a crisis of humanity and its solution as the common duty of humanity. Failing to include migrants in common life is a sign of crisis in citizenship as well.

Key words: human rights, humanity, being forced to migrate, citizenship ethics

Bir kişinin, grubun ve hatta toplumun kendi yaşam çevresinden çıkıp "yabancı" bir çevreye gitmek durumunda kalmasını tarif etmek için kullandığımız göç terimi, hem bu göçün nedenleri bakımından hem de göçenlerin içine girdikleri yeni durumlar bakımından insan hakları meselesidir. Çünkü bir yandan göçe neden olan olay ve olgular hak ihlalleridir, öte yandan da bu göçün sonucunda göçmenlerin içine girdikleri yeni durum da esasen kaybettikleri haklar yerine kazanacakları "yeni" hakların ne olduğu, ne olması gerektiği türünden "göçmenlerin hakları" başlığı altında özel bir hak alanı olarak tartışıla gelen bir karaktere sahiptir.

İnsan hakları bakış açısından göçü tartışmak, o halde, hem göçün nedenlerinin ne türden bir insan hakları sorunu olduğunu göstermek, hem de göçmenlerin hak kaybının ardında yatan, bu sefer bir hukuk sistemi içinde yaşanan meselelerin ne olduğunu ele almaktır. Bu tür bir tartışmayı yapabilmek için de insan hakları bakış açısı, göç ve göçmenlerle ilişkili olarak, daha doğrusu göç ve göçmenliği anlayacak, açık kılacak bir zeminde tarif edilmelidir.

İnsan haklarıyla insandır

Hak sadece bir yasa tarafından ifade edilmiş, bir hukuk tarafından içerilmiş ve bir yürütücü iradenin

garantörlüğüne bırakılmış, dolayısıyla toplumsal ilişkiler içinde yapabilir olduğumuz şeyin sınırlarını belirleyen bir kavram değil, insan hakları bakış açısından insanın özgür olmasının, özgür doğmasının ifadesidir. İnsan hakları bakış açısı, insan türünü, kendi eylemlerinin belirleyicisi olma yetisiyle tanımlayan, onu sadece bir canlı organizma olarak değil de değer üreten, yasa koyan ve kendi değer ve yasasına göre kendisine ait bir çevre/toplum inşa etmiş olan bir varoluş tarzı olarak tanımlayan, insanın bu yetisini tüm türe eşit bir biçimde ait bir nitelik, özgür olma niteliği olarak gören bir bakış açıdır. Bu nedenle insan hakları bakış açısı, herkesin, özgür olmak bakımından eşit olan herkesin, bu özgürlüğünün ifadesi olan haklara insan olmak bakımından sahip olduğunu ilan eder. Bu, insanın sadece canlılık ihtiyaçlarına dayalı bir özgür edimin faili olarak değil, onu tam da bu canlılıktan ibaret olmaktan çıkaran tüm yetilerini açığa vurabilmesi bakımından özgür olduğunun ilanidir.

İnsan hakları, herkesin, insanlığın tümünün özgür ve eşit olmak bakımından aralarında hiçbir ayrıcalıklandırma ve hiyerarşi yaratılamayacak bir biçimde dokunulamaz, vazgeçilemez haklara sahip olduğu iddiasının ifadesidir. O halde, her bir insan, insanlık bağının ayrılmaz bir ögesidir ve eğer bu bağın içinden herhangi bir ögeyi ayırırsanız insanlık

* Prof. Dr., İzmir Dayanışma Akademisi, TİHV-Akademi

Geliş Tarihi / Received : 08.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted : 15.10.2018

bağının kendisi ortadan kalkar. Bir tür zorunlu bir geometrik bağıntıdan bahsediyoruz, herhangi bir ögesi içinden çıkartıldığında bağıntının kendisinin ortadan kalkması hâlinde bahsediyoruz.

Bu şekilde tarif ettiğimizde açıkça görülecektir ki, insanlığın herhangi bir üyesinin insan olmak bakımından içine sokulacağı kriz, insanlığın krizidir. İnsan hakları bakış açısından tam da böyledir. Herhangi bir insanın insan olma onur, değer ve niteliğine aykırı bir durum ortaya çıktığında bunu onarmak insanlığın neredeyse kendi bekası için görevidir.

Bir insanın kendi değer üretme, üretme, kendi eylemini belirleme ve ihtiyaçlarını giderme özgürlüğünün tanınması, aslında onun insan olarak tanınmasıdır. İnsan hakları bakış açısından, bu özgürlüğün kısıtlandığı ya da ortadan kalktığı her durumu, insan olmak bakımından tanınmanın ortadan kalktığı bir durum olarak görmek zorundayız. Öyleyse açıktır ki, hem göçe zorlayan nedenler hem de göçmenlerin yaşadıkları hak kayıpları aslında insanlığın önünde insanlık için onarılması, giderilmesi gereken acil bir adalet meselesi olarak durmakta.

İnsanın insan olmak bakımından sahip olduğu hakları sadece onun canlılık ihtiyaçlarına dayalı haklar olarak değil, insanın ayırt edici biçimde insan olmasını sağlayan tüm niteliklerinin de özgür bir biçimde gerçekleştirilme gücüne sahip olmasını buyuran haklar olarak tanımladığımızda, yalnızca insan hakları kanonunun temel haklar skalasındaki haklardan bahsetmiyoruzdur, toplumsal, politik ve kültürel haklardan da bahsediyoruzdur. Çünkü insansal yaşam sadece organizmanın canlılığını sürdürme itkisiyle tarif edilemez, bir kültürün, bir toplumun ve bir siyasanın içine doğulan yaşamdır ve bu nedenle insan toplumsal, politik ve kültürel bir varlıktır. Bu, toplumsal bağıntının, politik varoluş imkânının ve kimliğinin kaybolması hâlinde, insanın insansal yaşam koşullarının da ortadan kalkacağı ve sadece bir primata, canlı organizmaya indirgeneceği anlamına gelir. Bu bakımdan, insanın insansal yaşam alanı onun insan olarak var olma tarzının ifadesidir ve bu türden bir alana sahip olma hakkı, insan olmaktan kaynaklanan bir haktır. O halde, kendi varoluş tarzını, insansal yaşam alanını kaybeden bir kişinin önündeki en önemli kriz sadece yaşamak değil, insanca yaşamak; dolayısıyla yeniden kendisine bir insansal yaşam kurma hakkına sahip olmaktır.

Göçmek bir tercih değil, mecburiyettir...

Yukarda anlatmaya çalıştığım zeminlerde, göç olgusuna baktığımızda, göçe zorlayan nedenlerin

kendisinin aslında bir insan hakları ihlali olduğu sonucuna varabiliriz. İster çevresel ister siyasal ve toplumsal nedenler olsun, bu nedenlerin tümü; bir insanı, içine doğduğu, kendi belirlediği ve yaşamayı seçtiği yaşam alanından çıkmaya zorlayan her neden, o kişinin sahip olduğu en önemli hakkın, bir insansal yaşam alanı hakkının ihlaline yol açar. Çünkü göçe zorlanmak, bir tercihin, kendi kendini belirlemenin ortadan kalkması ve insan eyleminin kendi iradesi dışında bir belirleme altına girmesidir. Bu, doğrudan göçmek zorunda kalmanın bir özgür eylem olmaması demektir ki, özgürlük ilkesinin ilgasıdır.

Göçe zorlayan en büyük neden, savaş, şiddet ve içinde yaşanan toplumun en azından bir kişi ya da grup için insanca yaşam koşullarına sahip olmaması halleri, tanımları gereği hak ihlallerine işaret eder. Savaş ve şiddet hem ağır insan hakları ihlallerinin nedenidir hem de yaşam ortamını yıkar. Şiddet, insan özgürlüğünün reddi anlamına gelen ve eşitlik bağıni kökten iptal eden bir tahakküm mekanizması olduğundan, savaş ve onun yol açtığı şiddet her bir insan için onu insan olmaktan çıkarma tehdidinin adıdır aslında. Bir kişinin savaş ve şiddetten ve onun yol açtığı yıkımdan kaçması, gerçek anlamında insan kalma, hatta yeniden insan olma mücadelesidir. Bu nedenle göçmen, göçe zorlanmış olan, gittiği yere insan olarak kalabilme umuduyla gidendir.

Bir toplumun içinde bir kişi ya da grubun, o toplumda insanca yaşama koşullarını kaybetmesinin nedenleri, ayrımcılık, ırkçılık ve bunların da temelinde yer alan özcü toplumsal, kültürel, politik düzenlemelerdir. Ayrımcılık, eşitlik ilkesinin topyekun ihlali olarak aslında bir şiddet türü olduğu için, bir kişiyi olduğu şey olarak yaşama tercihinin dışında bir belirleme içine soktuğu için, hem eşitlik hem de özgürlük ilkesinin ihlali nedeniyle, bir kişi ya da grubun insanca yaşam koşullarının ortadan kalkması sonucunu doğurur. Ayrımcılığın bertaraf edileme hâli, sistematik bir şiddet altında yaşamaya zorlanma hâli, ağır insan hakları ihlalidir ve kişinin bu şiddetten kurtulması ya o şiddet koşullarını ortadan kaldırma ya da şiddete uğrayan kişi ya da grupları koruma yoluyla insanlığın ödevidir. Bu nedenlerle göçmek zorunda kalanlar da insanlık "bağının" korumasına başvuranlardır aslında.

Bir yaşam alanının insanca yaşam koşullarını kaybetmesinin çevresel, iklimsel nedenleri de olabilir ve bu nedenlerin kaynağı yine insansal yaşamı yıkıcı insan faaliyetleri olabilir. İnsansal yaşamın yıkılmasından sorumlu ne olursa olsun, insanlığın,

kendi üyelerini insanlık içinde tutma sorumluluğu vardır. Bir topluluk ya da hatta toplumun, içine doğduğu koşulların insanca yaşamı sürdürülebilirlik bakımından taşıdığı engelleri, kaderi olarak yaşamasına izin verdiğimizde, insanlık kendisi için de insanlığa aykırı bir yaşama izin vermiş olur ki, bu, bizzat insanlığın yıkılmasıdır. Çaresizlik, insan özgürlüğü için en yıkıcı hallerden biridir. İnsanı insan kalma bakımından içine girdiği çaresizlikten kurtarma sorumluluğu, aslında insansal bir dünyanın var olup olmadığı meselesidir.

Görüldüğü gibi, göçe zorlayan tüm nedenler, göçmenlerin bir hak ihlaline maruz kaldığı nedenlerdir ve hak ihlalleri karşısında dünyanın geri kalanının sorumluluğu, bu ihlali sona erdirmek, ihlalin sonuçlarını onarmaktır.

Göçmek: Bir yerli/bir yeri olmaktan çıkmaktır

Göçmen kimdir diye sorarak başlarsak, aslında yurttaşlık bağıyla bağlı olduğu yeri, dolayısıyla yurttaş olmayı terk etmek zorunda kalandır. Bu, hakların ancak bir yasa tarafından ifade edilip, hukuk tarafından içerildiğinde ve bir irade tarafından korunması garanti edildiğinde geçerli, yürürlükte olduğu bir hak bakışı açısından, hak sahipliğini terk etmek zorunda kalmaktır aslında. Kastettiğimiz, bir toplumun, devletin üyesi olmaktan çıktığınızda, bir hukuk öznesi olmaktan, hatta bir "kişi" olmaktan çıktığınızdır. Bir insanın yeniden bir hak öznesi olabilmesi için, dolayısıyla bir kişi olabilmesi için bir hukuk tarafından tanınması, içerilmesi gerekir. İşte göçmenlerin insan kalabilmesinin tek yolu gibi görünen bu yol, bir devlet, hukuk tarafından tanınma, içerilme zorunluluğu, göçmen kaldığı sürece göçenlerin hak sahipliği bakımından yaşadıkları krizin nedenidir.

Göçmen sadece hukukun bir kişisi olmaktan çıkan da değildir. Göçmen, toplumsal, kültürel, tarihsel bir varlık olarak insanın, kendi toplumsal bağının, tarihinin ve kültürünün de dışına çıkmaya zorlanmış olanıdır. Bir yerde yaşamak, o yerin tarihsel, kültürel birikiminin içine doğmak, bir alışkanlıklar ve yaşam tarzının içine doğmak, gerçekte bir *ethos*'un içine doğmaktır. Kişinin kendi hemşerilik bağı içinde, ortak bir değerler, anlam ve yönelimler bağı içinde de olmasıdır bir yerli olmak, bir yerde yaşamak. Bu bağın dışına çıktığınızda; kendi *ethos*unuzla, kendi törenizle, çünkü bu töre kimliğinizdir ama bu töreye yabancı ve hatta aykırı ve sizin olmayan bir yere gittiğinizde, size yabancı olan o yerin "yabancı"manızdır. Göçmen, artık yabancı olandır.

Bir kişi olma krizine eşlik eden bir kimlik sahibi olma kriziyle beraber göçmen, bir yere gelen kişidir aynı zamanda. Belki de insan hakları bakış açısından göçmeni yeniden bir hak öznesi yapma zeminini burada bulabiliriz. Göçmeni, kaybettiği şeylerden hareketle değil, *gitmek* fiili üzerinden değil, kaybetmemesi gerekenlerden hareketle, *gelmek* fiili üzerinden anlamaya çalışarak, onu hak öznesi olmaktan çıkamayacak bir insan olarak tanımlayabilir miyiz?

Bir politik toplumun üyesi olmak, hak bakış açısından tüm hak kategorilerine sahip olmaktır. Temel, toplumsal, politik ve hatta kültürel hakların tanındığını varsaydığımız bir durumdan bahsediyoruz. Bir devletin üyeliğinden çıkmak zorunda kalmak, modern hukukun bakış açısından temel haklar dışında tüm haklardan yoksun hâle gelmektir. Roma'dan beri, hukukun devletlerinin yabancılarla ilgili olarak yükümlü kıldığı şey, yaşam ve mülkiyet haklarının dokunulmazlığına dayanan temel haklarının korunmasıdır. Yurttaşların, yurttaş olmayanlarla bağıntısında yurttaşların yurttaş olmaktan gelen haklarını ayrıcalıklandırılmış haklar olarak gören, yurttaş olmayanları gelip geçici yabancılar olarak gören bu bakış açısı, yabancıların gelip geçiciliği söz konusu olmadığında büyük bir krize girdi. Göçmen, gelip geçici bir yabancı değil de, oraya yaşamaya gelen olarak kendisini açığa vurduğunda, modern hukukun, yabancıyı içeriye alma karşısında girdiği krizin tüm yıkıcı sonuçlarını yaşıyoruz bugün.

Devletleri bağlayan uluslararası insan haklarını koruma çerçevesi, insan haklarını bedenini iyiliği ve refahı olarak tarif edebileceğimiz bir zeminde tanımladığından, insanın toplumsal, politik, tarihsel ve kültürel bir varoluşun taşıyıcısı olduğu zemininin dışında bir çerçeve çizdiğinden, bir anlamda "hak öznesinin politika dışılaştırılması" olarak tanımlanabilecek bir bakış açısı egemen oldu (**Gauchet, 1980**). Bunun sonucu, göçmenlerin gittikleri ülkede, Roma Hukukunun yabancılar hukuku kapsamında tarif ettiği zemin yaygın bir "kabul" zemini hâline geldi. Bu zemin, göçmenlerin geldiği yerin, yeni bir yaşam alanı olarak tarif edilmediği, orada yaşayanların, yerleşiklerin içine dahil edilmediği, dolayısıyla artık kimsenin hemşerisi olmayacaklarını ilan eden bir zemindir.

Gelenlerin kalmayacakları tezi üzerinden temellenen bu bakış açısı, aslında kalmak zorunda olanların, yerleşmemesini de buyuran bir bakış açısidir. Bu nedenle en iyi hâliyle bir göçmen statüsü ama kötü

hâliyle Türkiye'de olduğu gibi "geçici sığınmacı" statüsüyle hukuk tarafından kapsanıp ama hukuk öznesi olmak bakımından dışta bırakılmaktır göçmen olmak.

Hukuk tarafından özel ve dar bir yerde tanımlanıp sıkıştırılmak, hak öznesi olmaktan çıkma hâlinin devamıdır. Göçmen; içinde "kişi" olduğu ama kişi olarak kalamadığı yapıyı terk ettiğinde, bir daha "kişi" olma şansını da yitirendir gerçekte.

Göçmenin, gittiği toplumlarda içine sokulduğu bu hal, bir insanlık krizidir. Çünkü insanlığın bir kısmı, diğer bir kısmını kendisiyle eşit değere sahip niteliklerle donatılmış olarak tanınmasını reddediyorsa, ortadan kalkan şey insanlık idesinin kendisidir.

Göçmen yurttaşın aynasıdır

Bir yere, bir yaşam alanına gelenler, o yaşam alanına dahil olduklarında, girdikleri *ethosu*, yaşam tarzını getirdikleri kimlikleriyle dinamize ederler. Böylece demokratik bir insansal yaşam çevresinin olmazsa olmazı koşulu gerçekleşir: Ortaklık, hazır, veri olan değil, kurulan, paylaşarak tesis edilen bir bağdır (**Balibar, 1992**). Bu nedenle, bir şehre, ülkeye gelenlerle kurulan, kurulabilen ilişki aslında o şehrin, o ülkenin hemşerilik bağının niteliğini açığa vurur.

İster mecbur kaldıkları için, isterse seçtikleri için bir yere yaşamaya gelmek, o yerin yaşam koşullarını paylaşmaya gelmektir. Bunun ön koşulu, yeni gelenlerin, yerleşik olana katılma şansına sahip olmasıdır. Bu katılımın, yeni gelenin orada yaşayanlarla eşit haklara sahip olmasıyla mümkün olduğu kesin. Aslında bundan daha ötesi, bir yerin ortak yaşam ilkesinin niteliği, yaşamı paylaşma ilkelere ne olduğu, o yerin yaşam tarzının niteliğini açığa vurur. Daha açık söylersek, yurttaşlar arası ilişkinin niteliği, doğrudan yurttaş olmayanlara yansır.

Yurttaşlar arası bağ, özgür olmak bakımından eşitlik bağı, herkesin bir diğerini kendisiyle eş değer bir fark olarak gördükleri bir ortaklık bağı ise, yeni gelen de bir "fark" olmak bakımından bu ortaklığa dahil olur. Bu bağlamın, bir yerde yaşayanların o yere yeni gelenlerle kuracağı ilişkinin etik zemini olduğu açık. Ancak bu etik zemin, doğrudan politik ve hukuksal bir dolayım işaret eder. Politik toplumun, devletin, yeni geleni toplumun ortak yaşamına katılacak olarak tanınması yoluyla ancak bu mümkün olabilir. Bunun

yolunun, göçmenin özel, dar alana sıkıştırılmış bir tanım olmaktan çıkarılması ve insan olmak bakımından bütünlüğünde tüm haklara sahip olma hakkının tanınması ve yeniden bir hak öznesi olarak içerilmesi gerekir.

Yeni gelenlerin sürekli yabancılar olarak bırakıldığı bir durumda, yerleşik olanların onlarla ilişkisi "yerleşmemesi gerekenler"le kurulacak bir ilişki olarak, tanımı gereği ayrımcı ve hatta ayrımcılığın en ağır formu olan bir tür "ırkçı" tutuma yol açar. Çünkü hukuksal ve politik dışlama, yerleşik olanların, yerleşemeyeceklerle birlikte yaşamının etik zeminine sahip olmasının önündeki engeldir.

Dışlama mekanizması herhangi bir grup, kişi için çalışmaya başladığında toplumsal öğrenme hattına girer ve toplumsal bağın kendisine sızar. Yerleşikler kendi hemşerileri arasında dışlama mekanizmalarını çalıştırmayı öğrenirler. Aslında tersinden söylemek daha doğru olabilir. Eğer toplumsal yaşam ayrımcı, dışlayıcı yapılar içermiyorsa yeni gelenin katılmasının önünde hiçbir etik engel yoktur. Yeni geleni içermemek/içerememek toplumsal yapının dışlayıcı niteliklerinin yansımından başka bir şey değildir.

Politik ve hukuksal zeminde de aynı şey söz konusudur. Yabancıları haklardan mahrum eden her devlet, herkesin haklarını yıkıma uğrattırır (**Hayem, 2018**). Çünkü hakları herkese ait olarak tanımamak, toplumda yaşayanların bir kısmının diğerleriyle eşit haklara sahip olmadığını ilan etmektir ve hukuk bunu ilan ettiğinde hakların eşitliği ilkesini ret ediyordur. Bu, göçmenlerin hak yoksunu oldukları her toplumun, aslında içinde özgür olmak bakımından eşitlik ilkesinin bizzat politik yapı, kurumlar ve onun çerçevesini çizen hukuk tarafından ihlal edildiğini gösterir. Şöyle bitirelim: Göçmenlere reva görülen her haksızlık, içimizdekilere de reva görülebilir bir haksızlıktır.

Kaynaklar

Balibar, E. (1992), *Les Frontieres de la démocratie*, Paris, La Decouvert.

Gauchet, M. (1980) *Les droits de l'homme ne sont pas une politique*, *Le Débat*, 3(3), s.3-21.

Hayem, J. (2018) *La destruction des droits des étrangers en France au risque de la destruction des droits pour tous*, *L'Homme et Société*, 206, 2018.